

2-казус

Комила ўзининг ичкиликбоз эрини йўқотиш учун уни заҳарламоқчи бўлади. Шу мақсадда у ичига ўлдирадиган дозада заҳар солиб, иккита котлет тайёрлади. Кечки овқат пайтида Комила заҳарланган котлетларни эрининг олдига қўйди. Аммо эри дўстиникида овқатланганини айтиб, котлетларни емади.

Терговчи Комиланинг ҳаракатини ЖКнинг 25, 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилди. Ҳимоячи эса Комила 26-моддага асосан жиноий жавобгарликка тортилмаслиги керак, чунки у эрини котлетларни ейишга мажбурламаган, дейди.

Бўлиб ўтган воқеани ўрганинг, қилмишни юридик таҳлил этинг (объект, объектив томон, субъект ва субъектив томонларини аниқланг).

Жиноят кодекси ҳамда тегишли Олий суд Пленуми қарорига асосланиб, терговчи, адвокат ҳамда суд томонидан қилмишга берилган ҳуқуқий баҳоларнинг ҳар бирини муҳокама қилинг ва унга нисбатан ўз фикрингизни баён этинг.

**“Инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш
Ўзбекистондаги ислохотларда энг муҳим ўрин тутди”.**

Ш.М.Мирзиёев

Янги Ўзбекистонни бунёд этишда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари, уларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар бир талай. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, фаровон яшаш шароитларини яратиш, суд-ҳуқуқ тизимида жорий этилган бир қанча янги институтлар фикримизга далилдир. Юртимизда инсон-олий қадрият, унинг шаъни, ҳаёти даҳлсиз. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 24-моддасида “Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир” деб белгиланган. Халқаро ҳуқуқ нормаларига мос равишда инсон ҳуқуқлари тан олинган. Зеро, буюк бобомиз Амир Темур айтганидек, “Қаерда қонун ҳукмронлик қилса, шу ерда эркинлик бўлади”.

Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлардан Олий Мажлис Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (Омбудсман), Инсон ҳуқуқлари бўйича Миллий марказ ўз фаолияти доирасида инсон ҳуқуқлари соҳасида давлат бошқарув органлари фаолиятини мувофиқлаштиради, давлат хизматчилари учун инсон ҳуқуқлари муҳофазаси соҳасида ахборот базасини яратади ва ташвиқот ишларини олиб боради. Президентимизнинг 2020 йил 22 июнда “Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ 6012—сонли Фармони яна бир катта қадам бўлди десак муболаға бўлмайди.

Миллий стратегияда инсон ҳуқуқлари бўйича мавжуд камчиликлар, тараққиёт, унга эришишнинг асосий йўналишлари, кутилаётган натижалар бўйича “Йўл харитаси” белгилаб берилган. Тараққиётнинг янги босқичида инсон ҳуқуқларига ҳурмат янада ривожланади. Жамиятда янгиланиш, ривожланиш, тараққиёт ривожланиб бораётган бир пайтда жамият аъзолари

хам шунга яраша жавоб беришга ҳаракат қилишлари лозим. Мамлакатимиз билимли ва юқори малака эга кадрлар захирасига катта эҳтиёж сезади. Бу борада жамиятимизнинг кичик бўғини – оилаларга катта маъсулият юклатилмоқда. Соғлом оилада соғлом фикрлайдиган, билимли, ватанпарвар кадрлар етишиб чиқади. Жамият ҳаётини бир хил маромда ташкил этиш мураккаб масала. Ҳозирги ривожланиш, тараққиёт, юксалиш юқори чўққига кўтарилаётган замонимизда айрим иллатларга (ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, коррупция) ружу қўйган замондошларимиз ҳам кўп. Юқоридаги казусда оддий ичкиликбозлик энг оғир жиноят содир этилишига сабаб бўлаётганлигини кўришимиз мумкин.

Мазкур казусга ҳуқуқий баҳо бериш учун аввало ҳал этилиши лозим бўлган масалаларни кўриб чиқамиз.

1. Қасддан одам ўлдиришга уриниш (суиқасд) жиноят таркибини аниқлаш.
2. Таъмом бўлмаган жиноят тушунчаси.
3. Қасддан одам ўлдиришга уриниш (суиқасд) жиноятининг тамом бўлиш вақти.
3. Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш тушунчаси;
4. Қасддан одам ўлдиришга уриниш (суиқасд) жиноятини квалификация қилиш.

Жиноятнинг таркибий қисмини аниқлаштириб оламиз.

Жиноят объекти - жиноий тажовуз қаратилган ва ана шу тажовуз орқали зарар етказилиши мумкин бўлган ижтимоий муносабатдир.

Жиноят объекти ҳақиқатдан зарар етказиладиган ёки зарар етказилиши мумкин бўлган ижтимоий муносабатни аниқлашга, яъни жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси ва хусусиятини аниқлашга ёрдам беради.

Мазкур жиноят таркибида объект - шахснинг яъни Комиланинг эрининг ҳаётини ҳимоя қилиш борасидаги ижтимоий ҳисобланади.

Жиноятнинг **объектив томони** – тажовузнинг ижтимоий хавфлилик даражасини ифодаладиган, жиноят қонуни билан қўриқланадиган объектга қарши қаратилган тажовузнинг ташқи ҳолатини характерловчи объектив, ижтимоий ва юридик аҳамиятга эга бўлган белгилар йиғиндиси.

Казусда объектив томон - зарурий белгиси сифатида ҳуқуққа хилоф равишда бошқа шахс ҳаётига қасд қилишга сабаб бўлган ҳаракатда ифодаланиб, факультатив белгиси заҳар воситасида.

Жиноят **субъекти** — жиноят қонунчилигида назарда тутилган жиноятни содир этган ва белгиланган 14 ёшга (97-модда иккинчи қисми учун 13 ёш) тўлган ақли расо жисмоний шахсдир.

Жиноят кодексининг 17-моддасида жиноят субъекти белгилари кўрсатилган; булар

- жисмоний шахслиги;
- ақли расолиги;
- жиноят кодексига мувофиқ жиноий жавобгарликни келтириб чиқарувчи субъектнинг ёши.

Жиноятнинг **субъектив томони** – айбдорнинг жиноят қонунида жиноят сифатида назарда тутилган айбдор ўзи содир этган ижтимоий хавфли қилмишига нисбатан бўлган руҳий муносабати бўлиб, унинг айби, мотиви, мақсади ва ҳис туйғусини ифодалайди. Казусда субъект томон – айбдорнинг қасдан эрини улдириш мақсадининг мавжудлиги.

Жиноят кодексининг 15-моддасига асосан жиноятлар ижтимоий хавфлилик даражасига кўра;

- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ;
- унча оғир бўлмаган;
- оғир;
- ўта оғир жиноятларга бўлинади.

Мазкур казусда терговчи Комиланинг ҳаракати жиноят кодексининг 25, 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилганидан келиб чиқиб, қилмишга ўта оғир жиноят сифатида қаралиши мумкин.

Чунки Жиноят кодексининг 97-модда 1-қисми санкциясида 10 йилдан 15 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2004 йил 24 сентябрдаги 13-сонли пленуми қарорининг 3-бандида қасддан одам ўлдиришга суиқасд қилиш фақат тўғри қасд билан содир этилиши мумкин. Чунки бунда айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, жабрланувчининг ўлимига кўзи етган ва унинг ўлимини истаган бўлади, бироқ ўлим айбдорга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра юз бермайди. Шу сабабли, айбдорнинг жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш ниятида ҳаракат қилган — қилмаганлигини, ўлим юз беришини истаган — истаманлигини ва қандай ҳолатлар натижа юз беришига тўсқинлик қилганини аниқлаш лозимлиги белгиланган.

Демак, Комиланинг ҳимоячиси томонидан жиноят кодексининг 26-моддасига асосан жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш масаласи нотўғри асослантирилган, чунки жиноятдан ихтиёрий қайтиш жиноятга тайёргарлик кўриш ҳаракатларини ёки содир этишга қаратилган ҳаракатларни охирига етказиш мумкинлигини англаган ҳолда, тўхтатишга айтилади.

Комила эса аниқ мақсад билан ҳаракат қилган, агар шу котлетларни эрини олдиға қўймаганида ёки олдиға қўйгандан дарров фикридан қайтиб котлетларини олиб ахлатға ташлаганида ихтиёрий қайтиш бўлиши мумкин эди.

Одам ўлдириш моддий таркибли жиноят бўлиб, унинг тугалланган деб топиш учун жабрланувчи ўлган бўлиши керак. Агар ўлим юз бермаган бўлса, бундай жиноят суиқасд деб топилади ва жиноят кодексининг 25-моддаси билан квалификация қилинади.

Казусда яна бир жиҳатға эътибор қаратиш лозим яъни Комиланинг захар ишлатиб ўлдирмоқчи бўлгани. Жиноят кодекси 97-модда 2-қисм “д” бандида бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли усулда одам ўлдирганлик

учун 15 йилдан 25 йилгача озодликдан маҳрум қилиш ёки умрбод оздликдан маҳрум этиш билан жазоланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2004 йил 24 сентябрдаги 13 сонли Пленум қарори 10 бандида қасддан одам ўлдириш жиноятини Жиноят Кодекси 97 модда 2-қисмининг “д” банди билан, яъни бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli усулда содир этилган деб квалификация қилиш учун айбдор муайян шахсга нисбатан ўлдириш қасдини амалга ошириш чоғида бошқа шахслар ҳаётига ҳам чинакам хавф туғдирувчи усул қўллаётганлигини (масалан, одамлар гавжум жойларда ўқ отиш, портлатиш, ўт қўйиш, жабрланувчидан ўзга одамлар ҳам фойдаланадиган сувни ва овқатни захарлаш, газ воситасида бўғиш ва ҳ.к) англаб етганлиги аниқланган бўлиши, воқеа жойида жабрланувчидан ўзга шахсларнинг ҳам бўлганлигига аниқлик киртиш лозимлиги белгиланган. Мазкур қасудда Комиланинг 2 дона котлет тайёрлагани ва уйда эридан бошқа ҳеч ким йўқ деб фараз қилсак 97-модда иккинчи қисми “д” банди билан квалификация қилиш ноўринлигини кўрамиз.

Агар иккинчи ҳолатда, яъни уйда Комила ва эридан бошқа шахслар ҳам бўлган бўлса, бу ҳолатда 25, 97-модда иккинчи қисми “д” банди билан оғирлаштирувчи ҳолатда қасддан одам ўлдиришга суиқасд деб квалификация қилиш мумкин.

Жиноят Кодекси 25-моддаси 2-қисмига кўра “Қасддан содир этиладиган жиноят бошланиб, шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаган бўлса, жиноят содир этишга суиқасд деб топилади”.

Суиқасд бу жиноят содир этишга бевосита йўналтирилган ҳамда шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, охирига етказилмаган қасддан содир этилган ҳаракат (ҳаракатсизлик)дир. Суиқасд тамом бўлган ва тамом бўлмаган турларга бўлинади. Тамом бўлган суиқасдда субъект, зарур бўлган барча ҳаракатларни қилган бўлади, аммо ўзига боғлиқ бўлмаган баъзи объектив сабабларга кўра (Комиланинг эри котлетни емаган) жиноий оқибат

келиб чиқмайди. Айбдор эришишга интилган ҳақиқий оқибат мавжуд бўлмайди.

Тамом бўлмаган суиқасдда субъект жиноятнинг тамом бўлиши учун зарур бўлган ҳаракатларни уларни амалга оширишга ҳалақит берган сабаблар туфайли тўлиқ бажара олмайди. Суиқасднинг бу турида объектив томон ривожланмайди. Жиноятга суиқасд қилишнинг объектив ва субъектив белгилари мавжуд. Суиқасднинг объектив белгилари:

- жиноятни бошланиши (эрини ўлдириш мақсадида котлетга захар солиш);

- жиноят тамом бўлмаганлиги (эри котлетни емагани);

- жиноятнинг шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатда тугалланиши (Комилага боғлиқ бўлмаган ҳолда эри котлетни емагани учун тугалланди).

Тамом бўлмаган жиноят учун жазо тайинлашда жиноятнинг охирига етмаганлик сабаблари, шунингдек, жиноий қасднинг амалга оширилганлик даражаси муҳим аҳамият касб этади. Жиноятга тайёргарлик кўриш жиноятга суиқасд қилишдан енгилроқ жазони келтириб чиқарса, тамом бўлмаган суиқасд тамом бўлган суиқасдга нисбатан енгилроқ жазоланади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, мазкур казусда Комиланинг тўғри қасд билан эрини ўлдирмоқчи бўлгани, лекин Комилага боғлиқ бўлмаган ҳолда эри захарланган котлетларни емагани, яъни жиноят бажарувчига боғлиқ бўлмаган ҳолда тугалланмай қолгани учун терговчининг жиноят кодексининг 25, 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилгани тўғри, ҳимоячининг Жиноят кодекси 26-моддасини қўллагани нотўғри квалификация деб топилади. Жазо тайинлашда Комиланинг аёл киши эканлиги, эрини захарлаш мақсади пайдо бўлиши учун оилавий муҳитнинг носоғломлиги, ичкиликка ружу қўйган эри билан муносабатлари, пушаймонлиги, олдин ижтимоий хавфли қилмиш содир этмаганлиги, руҳий ҳолати инобатга олиниши лозим. Жамиятнинг асосий бўғини ҳисобланадиган оилада тинч-ҳотиржам ҳаётни таъминлаш барча оила аъзоларининг вазифасидир. Ўзаро ҳурмат-иззат кўрсатиш ҳамманинг инсоний бурчидир.

Оила боши-эрнинг ичкиликка ружу қўйиши бошқа оила аъзоларининг ҳам жамиятда ўз ўрнини топишида салбий таъсир кўрсатади.

Бугунги кунда жамиятимизда оилавий можаролар туфайли инсон жонига қасд қилиш ҳолатлари жуда кўп кузатилмоқда. Инсон - олий қадрият. Унинг яшаш ҳуқуқини ҳеч ким, ҳеч қандай тарзда чеклашга ва ундан маҳрум этишга ҳақли эмас. Оилада соғлом муҳитни ривожлантириш учун юртимизда бир қанча ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Барча ислоҳотлар замирида инсон, унинг ҳаёти, қадр-қиммати, шаъни, фаровон ва тинч яшаш масалалари ётибди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича Кенгашининг 46 сессиясидаги нутқи
2. Темур тузуклари “Адолат”. Тошкент 2018 йил
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси “Ўқитувчи”. Тошкент 2018 йил.
4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси
5. Президентимизнинг 2020 йил 22 июнда “Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ 6012—сонли Фармони.
6. Олий суд Пленум қарорлари тўплами (Жиноят ишлари бўйича судлар учун 1995-2015 й)
7. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. 1-2 том. М.Ҳ.Рустамбаев. Тошкент. 2018 й.
8. <https://www.lex.uz>